

Varga Mátyás versei az olvasás irányába szinte kifordított szövegek. Olvasásra irányított nyitottságuk nem egyszerűen a mondottak gazdag értelmezési horizontját nyitja meg, hanem beletaszít abba az erőterbe, ahol az olvasás is az kell hogy legyen, ami a vers: az ima lélegző nyelve. Az olvasónak úgy kell elhelyezni magát az olvasásban, hogy a versek szűk keresztmetszetén át képes legyen beleilleszkedni lélegzetük tektonikus mozgásaiba, hiszen látás és hallás, a mozgás közelsége és távolsága az olvasóra nyíló teherként is feltárul. Varga Mátyás versei úgy közelítenek az olvasóhoz, ahogy a maguk belső világát is megképezik: keresik a fogást. Keresik a fogást a szavakon, a nyelven, az emberen, és mindazon, ami túl van rajtuk. Varga Mátyás számára a vers rezgő mágneses tű, mely Isten felé mutat.

„csak erről.– pedig annyi minden történik.
nap mint nap. – még ma reggel is. a
jégtömb a veremben: ahogy keresed a
fogást”

(ni zan a földön)

(Jelenkor Kiadó, 2006)
Komálovics Zoltán

Helyzet és közérzet

(Meliorisz Béla: Föld és föld között)

Annak ellenére, hogy hét eszten-dőt fog át Meliorisz Béla harmadik verseskötetének korpusza, az alkotói szemléletmód, a szövegek tematikája, stílusvilága, szimbólumrendszere – a néhány hangnem- és formaváltás mellett is – egy töről fakad, motiváltságuk erősen koherens. Ezt látszik igazolni a kötetegész alig-osztottsága is: a hatvankét vers mindössze két ciklusra tagolódik, melyek darabjai között sokkal több az összejátszás, mint a különböző gesztusa. Túl az emberélet útjának felén, túl negyedszázadnyi költői jelenlétén elsősorban betegségből adódó halálközeli gondolat- és érzésvilág ihlette e műveket, illetve az életkorhoz kötődő felismerések. Bár az inspiráció forrása döntően személyes élethelyzetekhez kötődik, és alapvetően az én állapotát szemlélteti, ez a fajta egyenlegkészítés generációs aktualitással szintúgy rendelkezik (*Meddig, A messzeség titkai, Szavak után, Ma nem*), s gyakorta átlényegül általános érvényű, korrajzi jellegű ábrázolássá is (*Mint fáradhatatlan del-finek, Várunk még, Semmi kétségem, Már sötétben, Csak ennyi*).

Kezdjük a kötet vizsgálatát a „felület” gyors jellemzésével: csupa korszerű megoldás tűnik fel a művekben

(illetve az alkotói módszertan éppen hogy kerüli a feltűnést, szélsőséges eszközöket nem alkalmaz – egy jelzésnyi vulgáryelviség kivételével, l. *Meg is látszik*). Kortárs líránk számottevő részére jellemzőek azok a karakterjegyek, amelyek e kötet opusaiban dominálnak: stilizáltan egyszerű formavilág (díszítetlen szabadvers-technika, delirizált versbeszéd hétköznapi szituációkhoz kapcsolva, alkalmanként szlenggel átszótt köznyelvközeli beszédmód, a neologizálás tudatos mellőzése a frazeológiában és a képalkotásban, illetve tartózkodás a fogalmi bölcselkedéstől a számvetéshelyzetekben is. Az egyszerűsítő eljárások közé tartozik a címadás mikéntje is: a költő csupán kiemel egy-egy szót, szókapcsolatot az adott szövegből, és a vers elé illeszti. (A címek többnyire motivikus nyomatékosítást eredményeznek, sokuk eleve setjetti a vers hangulat- vagy gondolatvilágát, de vannak olyanok is, amelyek épp azáltal lesznek hatásosak, hogy a szöveg a várakozással ellentétes kontextusban aktualizálja őket, s ez a kötet egy-egy fordulópontján ösztönzőleg hat az olvasói kíváncsiságra – pl. *Ismerős szavakra, Csak menni, Elégedett vagyok, Fél korsó híján*.) Spontánnak, olykor szinte ötletszerűnek tűnik az egyes versek centrumába kerülő pillanatképek, valóságárszettek kiválasztása, tartózkodónak a közlés rövidre zártsága, gyakori töredezettsége.

Az első hámréteg alól jól kivehetően tűnnek elő az egyéni élethelyzetekkel és a kor-jelennel egyaránt adekvát közérzeti tényezők: bizonytalanság, kiábrándultság, reményvesztés, szkepszis, az ironizálás kesernyés diszpozíciója.

A krisztusi kor és a végső visszatekintés számvetéshelyzetének hagyományos stációi közé Meliorisz Béla esetében egy alkalmi, bár elhúzódo leltározó-áttekintő élethelyzet ékelődik, melynek egyik összetevője az öregedéssel, a másik pedig a fenyegető halállal való rezignált, furcsa mosolyú szembenézés. Ennek valódi döbbenetét és fájdalmat azonban a költő legtöbbször leplezi. Könnyednek tűnő, helyzetdalszerű kompozíciókban beszél róla, s e visszafogottság korábbi műveinek tükrében alkati sajátágként értelmezhető. Hangsúlyt kap nála ugyanakkor az ironikus szemléletmód is, amely nemcsak a védekező magatartás kelléke, hanem következménye és lenyomata hiányérzeteknek, elégedetlenségének is. Embernek valóbb, élhetőbb korban aki ötven körül jár, többet érezkelhet biztonságból, bizonyosságból, közelebb kerülhet a lét titkainak megfejtéséhez, az öregedés közeledtével ugyan mind jobban foglalkoztatja az idő problematikája, de harmonikusabb (bölcseleti) viszonyban is van vele. A jelen azonban e versek tanúsága szerint értelmetlen pusztulást mutat, a hajszott és halmozott jólét és felszínes öröme mellett közönyt és ürességet terem: „időből kiszakítva / jeges tisztaságban a táj / halott vizek / napsütésben fürdő / száraz ágak” (*Jeges tisztaságban*), „viszont általános az öröm / hogy folytonosan javul a minőség / s amiről álmodni se mertél / mátol a bőség kosarából egyre több jut / legalább sörből” (*Fél korsó híján*), „nem kell világgá menni / házhoz jön a nagy semmi” (*Házhoz jön*).

A legtöbbször könnyednek mutató nexus mögött a bejárt életszakaszok kiábrándultsága és a jelen reményvesztettsége nyomán leszűrődő keserű életbölcesség ismerhető fel mind egyértelműben és nyomasztóbban. A költő képes ugyan az elfogulatlan, távolságtartó szemlélődésre és önszemléletre (l. vitrin-metaforáit a *Lettár* és a *Feleltetés*kor c. versekben), viszont felismerései ezzel együtt szélsőséges reakciókat is kiváltanak, melyek hol az egzisztencialista bölcséletre emlékeztetnek („a tenger kisimult / akaratok vágyak beomolva // a messzeség titkait fürkésszük / mint sorsukkal megbékélt fegyverek”), hol pedig a cinizmussal rokoníthatók: „elemem van mindemből / szarok az egészre // s hogy ez már csak szájból / nem csupán felelőtlen elhatározás volt // meg is látszik a világon” (*Meg is látszik*). Egy nyelvi poénokkal is megtűzdelt paródia (*Hiába*) éles gúnynyal szemlélteti, hogy megváltó sorsfordulatoknak, beteljesedésnek ebben a meséit, illúzióit veszített világban semmi esélyük. A beteljesedés lehetőségét egyik-másik kompozíció még az identitás, a személyiségérés vonatkozásában is megkérdőjelezi (*Vacsora után, Egyre inkább*). S nem csupán a betegség élethelyzeteihez kötődő jelenséget láthatunk abban sem, hogy a lírai én alapvető magatartásformái között megjelenik a kimerült vagy tehetetlen passzivitás (*Volt időm, Amit nem hittél*), a félelem és az idegenkedés, a „különbéke” fásult közönye, undora („húzódhatsz is vissza magadba // mindegy éj van-e vagy nappal / ha szögek vertek át / úgyhogy semmit se akarj / legfőljebb lenni még”, „már nem kívánok semmit az élettől [...] a világgal megbékélve ülök / a lakótelepi erkélyen”, „néha már unom az egészet / fej vagy írás nem izgat”).

Kettős érvényessége van azoknak a számvetés-gondolatoknak is, melyeknek lényege a gnosztikus szkepszis, valamint a bölcseleti kiteljesedés lehetőségének elvi megkérdőjelezése („látom nehezen akar világosodni / bár ezt felülés nélkül is / megállapíthattam volna”). Közvetlenül vagy közvetve többnyire megfejthetetlennek minősülnek a versalany, illetve általános érvénnyel a kortársak számá-

ra is a lét, a világ titkai („a tenger titokzatos mondatait hallgatva / éljük napjaink”, „teljes a titok / vagy majdnem az / sehol senki érezni mégis / ahogy az emléktelen idő mélyén / mocrorognak a dolgok”, „így van ez s nem tudjuk / melyikünk van anya helyett / apa helyett melyikünk a hazáé”, „hol volt hol nem életem / baljós titkos üzenet”), s ez annál inkább is nyomasztó, mert bár az istentől való pártfogás reményével a legnehezebb leszámolni az embernek (*Öregszem, Ötven felé*), azt mégis meg kell tennie („csak azt nem tudom / az úr miért nehezelt rám / hogy hallgat mélyen / hogy jó ideje / egy bűdös szava sincs hozzám”). S ha mindezek mellett maradna is az utókorak hagyott emlék-üzenetünk, kor-képletünk, hát az nem több egy komolytalan gesztusnál: „pedig dolgozik az idő a nagy művön / történelmi szagok mindenütt / a repedésekben ősrégi szavak / de aki hisz még itt / csak a szemének (...) s ameddig a kéz érhetett / a falakon gyerekes igyekezettel / lazán fölfirkálva: pina zorro i love kriszti”.

Amikor pedig a megfajthetetlen-ség, az értelm(ezhet)etlenség kapcsán már magának a nyelvnek az alkalmasságát firtatja a szerző, annak ars poetica vetületeit is kénytelen latolgatni, átgondolni. Igaz – paradox módon éppen a nyelvet és annak poétikai alkalmasságát felhasználva –, itt sem jut sokkal tovább a kételyekkel való szembesülésnél, vívódásnál (*Járkálni, Meddig, Maradnék, Ismerős szavakra, Szavak után, Ha, Jó napjuk van*). A nyelv művésze számára azonban nem vesztheti végképp érvényét, értelmét, esélyét a poétikai lehetőségek feltárása („de nem múlhatnak el a csodák / ideje volna megszólalni”, „a sétányokat járnak inkább / mégis szavakkal szórakozom / leveleket fogalmazok”), még akkor sem, ha az alkotói-emberi program látszólagos kudarca tudatosodik benne („vonzott a barbár pompa / szabad akartam lenni / s bujkáltam különös szavak közt / nincs nálam nevetségesebb”), vagy ha – talán éppen mindezek következményeképpen – a költői szemléletváltás eredményeként a reprezentatív szűkszavúságnál alig jut, alig akar továbbjutni a megszólaló: „szépek a versek / a meg nem írtak / a semmibe hulló / rejtelmes mondatok / szép a némaság / ha azzal többet mondhatok”, „a hallgatás esik jól / s nem hiányzik mások szava sem”.

Ha tematikus értelemben véve nem is találunk e számvetési karakterű kötetben ars poeticákat, a költői megoldások többsége tudatos (a *Semmi kétségem* c. opusban a de-konstruktív alkotásmodellt szinte didaktikusan is szemléltető), a posztmodernitáshoz közeli alkotói módszertanról tanúsko-

dik. Az ironikus delirizálás, a formai stilizáció (vagy éppen a formajáték, I. *Nem múlhatnak el*), a nyelvi minőségeverés gesztusai mellett karakteres jelzései ennek a gazdag jelentéshálózatot eredményező átirások, intertextuális játékok is. A világszemléleti vonatkozású egymásra-rétegződésben a főszerep a József Attila-, Pilinszky-, Szabó Lőrinc- és Radnóti-motívumoknak jut, a halálközelség érzelmi-gondolati reflexiói pedig Kosztolányi hangulataira, képeire játszanak rá elsősorban. A személyes kötődések szempontjából a leghangsúlyosabb ráutaló gesztus mégis a kötet záró verse és címe (*Fél korsó híján*). Ez egy olyanfajta ironikus létösszegzés, amely egymásra vonatkoztatva szemlélteti, egyidejűleg ütközteti és azonosítja is a jelen világgépét és értékrendjét a lírikusi pályakezdés időszakához kapcsolódó világszemlélettel. A megidézések, ráutalások a kötetben mindenütt előfordulnak. Alkalmazásuk az indirekt koherenciaerősítésnek az egyik módszere is, amelyhez kulcsszavak és szinonimáik szórt, de folyamatos (olykor a közvetlen szövegszomszédságban tömbszerűen jelentkező) ismétlődése, valamint a vershelyzetek gyakori rokonsága-azonossága társul.

A motívikus kapcsolatrendszer legfontosabb elemei közé tartoznak az idő – életút – úton lét, illetve az idő – elmúlás – emlékezés fogalmkör kulcskifejezései. Mindkét motívumcsoporthoz kötődik a könyvcím kiválasztása is. A forrásszöveg a gyermekkor és a jelen, valamint a szűkebb értelemben vett szülőföld és a jelenlegi élettér közötti oda-vissza utak gyakori valós szituációhoz rendeli hozzá a beszédhelyzetet. A kötetkontextus persze tovább árnyalja, bővíti ezt az értelmezéskört, így az kiegészül pl. a földi lét (élet) és a földben lét (halál), illetve a realitás és a vágyott létforma dichotómiájával. A kettősség, ellentmondásosság jellemzi egyébként a versalany viszonyulását magához az úton léthez is. Nincs szó itt eleve a perspektivikusságról, tao-bölcséleti megközelítésről – az irányokat vezett kortárs létforma ugyanis kizárja a be- és átláthatóságot, a biztonságos tájékozódás, létorientáció lehetőségét (*Mintha*). A „csak menni” belső készítetését nem a keresés, újrpróbálkozás szándéka inspirálja már (I. *Nem is akarok, Házhoz jön – mindezt érdemes lenne összevetni az *Utazzunk Pardubicébe* c. kötet útonlét-bölcséletével), hanem pusztán az „innen el” negligáló – hol szinte dekadens, hol meg hangsúlyosan a túlélés egyszerű ösztönét tükröző – mentalitása, az abból adódó indulatok.*

A „csak menni” sajátos programjára szó szerint is pontosan rárimel a „csak lenni” elemi vágya (*Lehetett volna, Amit nem hittél, Valahol*). Az

idő megállításának, az időből való kilépésnek a szándéka (*Járkálni, Ha lehetne*) persze elsődlegesen az elmúlástól való fenyegetettség természetes reakciója. Ebben a motívumkörben fontos szerephez jutnak a hagyományos évszak-metáforák is, de jóval hangsúlyosabb az időmegállítás képzeleti-bölcséleti vonatkozásait előtérbe állítandó az emlékképek megmaradásának és értelmezhetőségének problematikája, illetve annak képi és szituatív demonstrálása (*Ismerős szavakra, Bujkáltam, Ötven, Családi fénykép*; a legreprezentatívabbemlékleltár egyébként maga az *Alig várom* c. vers). Ha esetleg olykor úgy tűnik is, hogy az emlékek talán vigaszt nyújthatnak, kárpótolhatnak a teljességérzet hiányáért, a kötetegész karakterének megfelelően a költő ironizáló kontrasztokkal színezi át a majdnem-nosztalgiát, s ez visszavezet bennünket az illúzióvesztett, szkeptikus alapmentalitáshoz (*Csak menni, Érezni, Csak az olvas-sa, Öregszem*).

Meliorisz Béla legújabb kötete úgy építi tovább a lírai életművet, hogy a poétikai módszertan sikeresen alkalmazkodik az aktuális élethelyzetek ihlette újszerű megszólalásokhoz, s ezt az sem vonja kétségbe, hogy a szövegeknek nagyjából egytizede a romantikusabb, hagyományosabb líraeszmény eszközkészletét alkalmazza sikeresen, hiszen ezek hitelességét, érvényességét nem kérdőjelezi meg a versekből az olvasóra is átsugárzó szkeptikus szemlélet. A költői karakter összetettebbé, árnyaltabbá válása és a szubjektum versekben jelzett önazonosság-önkiteljesedési problematikája között olyanfajta termékeny dialektika bontakozik itt ki, amelynek leendő lírai visszajelzéseire az olvasó máris kíváncsivá válik, bár valószínű, hogy arra már csak az itt olvasott ars poeticus utalások, illetve az újabb publikációk megőrzött szűkszavúsága miatt sem számít, hogy az eddigi kötetek megjelenésének időköz-felező kronológiát mutató trendje folytatni fog.

(Jelenkor Kiadó, 2006)
Juhász Attila

Kamera, töltőtoll

Csokonai Attila versmozija

Négy évtizeddel ezelőtt Földes Anna elismerő játékosággal vetette papírra Jókai Annáról: *klasszikusok kalózlobogója* alatt hajózott be a magyar irodalomba. Legolvasottabb prózáirónk vezetéknévvel s megannyi feledhetetlen műzsa, emlékezetes teremtettt nőalak személynevével a nevében. Első novelláinak egyike ez a címet viselte: *Családi kör*.